

Janez P. Grom, Alenka Fikfak, Matija Zorn, Kristijan Lavtižar:

VLOGA OBRAMBNE INFRASTRUKTURE RUPNIKOVE ČRTE PRI ZMANJŠEVANJU POPLAVNE NEVARNOSTI

RUPNIK LINE DEFENCE SYSTEM AND FLOOD SAFETY

DOI: <https://doi.org/10.15292/IU-CG.2024.12.056-059> ■ UDK: 623.1:627.51(497.4Žiri) / 711.4:623.1(497.4Žiri) ■ SUBMITTED: November 2024 / REVISED: December 2024 / PUBLISHED: December 2024

1.03 Kratki znanstveni članek / Short Scientific Article

UVODNIK

EDITORIAL

ČLANEK

ARTICLE

RAZPRAVA

DISCUSSION

RECENZIJA

REVIEW

PROJEKT

PROJECT

DELAVNICA

WORKSHOP

NATEČAJ

COMPETITION

PREDSTAVITEV

PRESENTATION

DIPLOMA

MASTER THESIS

POVZETEK

Na območju rapalske meje v porečju doline Sovre pri Žireh je bila prepoznana dvojna vloga obrambne infrastrukture Kraljevine Jugoslavije. Protitankovski zidovi so namreč poleg obrambne vloge opravljali tudi vlogo protipoplavne zaščite. Prepoznali smo tri, prej neznane protitankovske zidove, ki so prečno na smer morebitnega vdora s strani Kraljevine Italije presekali tudi vodotoke. Ob razumevanju obrambne strategije, ki jo je pri gradnji obrambnega sistema ob rapalski meji izvajala Kraljevina Jugoslavija, lahko trdimo, da je bila ta dvojna vloga načrtovana.

KLJUČNE BESEDE

poplava, rapalska meja, Rupnikova črta, obrambna infrastruktura, Sovra, Žiri

ABSTRACT

At the Rapallo border in the Sovra Valley near Žiri, the dual role of the Kingdom of Yugoslavia's defence infrastructure was recognised. It was found that the anti-tank walls had an additional function of flood control. The field survey included three previously unknown anti-tank walls that also crossed watercourses by cutting the direction of a possible invasion by the Kingdom of Italy. Understanding the defence strategy followed by the Kingdom of Yugoslavia in the construction of the defence system along the Rapallo border, one can assume that this dual function was planned.

KEY-WORDS

flood, Rapallo border, Rupnik line, defence infrastructure, Sovra Valley, Žiri

1. UVOD

Vzpostavitev jugoslovansko-italijanske meje (rapalske meje) leta 1920 je pomenila politično podlago za izgradnjo obsežnih utrdbenih sistemov tako na italijanski kot tudi jugoslovanski strani meje. Medtem ko so Italijani vzdolž celotne državne kopenske meje zgradili 1851 kilometrov dolg obrambni sistem »Alpski zid«, so Jugoslovani ob rapalski meji zgradili približno 250 kilometrov dolgo »Rupnikovo« obrambno črto. Celotna rapalska meja je potekala približno po razvodnici med Črnim in Jadranskim morjem. Meja je ostala v veljavi do »aprilske vojne« leta 1941, dokončno pa je bila odpravljena leta 1947 (Bizjak, 2016; Žorž, 2016; Mikša in Zorn, 2018). Današnje območje Žirovske kotline in okolice je z vzpostavitvijo rapalske meje postalo obmejno (Grom, 2022), s tem pa je povezana tudi tamkajšnja gradnja obrambnih sistemov.

V procesu odkrivanja obrambnih objektov Rupnikove črte so bili v okolici Žirov odkriti protitankovski zidovi, za katere se je izkazalo, da so imeli širšo in ne le protioklepno-oviralno vlogo. To odpira pomembno raziskovalno vprašanje: ali so bili elementi obrambnega sistema Rupnikove črte grajeni z mislijo na izboljšanje poplavne varnosti območja?

2. OSTANKI RUPNIKOVE ČRTE

Na območju Žirovske kotline in okolice smo prepoznali 52 poprej neevidentiranih utrdbenih objektov; skupaj je ohranjenih 161. Objekti so danes večinoma popolnoma porasli, zasuti ali uničeni. V številnih primerih je bilo šele s pomočjo pričevanj in vodenja domačinov mogoče locirati objekte. Objekti so bili dokončno potrjeni kot ostanki Rupnikove črte po izvedbi analize materialov v laboratoriju Fakultete za gradbeništvo in geodezijo v Ljubljani (Grom in Štukovnik, 2018).

Med novo evidentiranimi objekti je bil tudi močno poraščen večji protitankovski zid, ki se nahaja ob izteku doline Sovre proti Žirovski kotlini (slika 1; oznaka 1 na sliki 5). Obdajalo ga je več bunkerjev, opremljenih s topniško podporo.

Ob izteku pritokov Sovre, tj. na vodotokih Žirovnica in Črna, sta bila prepoznana še dva protitankovska zidova (oznaki 2 (Žirovnica) in 3 (Črna) na sliki 5). Tudi ob izteku vodotoka Račeve, ki ima sorodno obrambno vlogo, so bila prepoznana delovišča za manjše tipske objekte, a sama protitankovska infrastruktura ni bila odkrita.

Utrjeni položaji Rupnikove črte so bili umeščeni po vzhodnih pobočjih nad dolino Sovre, tj. v celotnem poteku doline od razširitve pri naselju Žiri na severu do zoženega prehoda na meji z občino Logatec na jugu. V tem primarnem obrambnem oziroma predstražnem pasu (Habrnál s sodelavci 2005) je bilo po vzhodnih pobočjih strateško razporejenih več objektov tako utrjenih mitraljeznih položajev kot tudi močnejše utrjenih topniških

položajev. Habrnál s sodelavci (2005) primarni obrambni pas opisuje, kot da »se je začel z nekaj skupinami mitraljeških in protitankovskih gnezd, dopolnjenih z malimi tipskimi objekti, ki so bili postavljeni pri vstopnih komunikacijah in na najverjetnejših smereh napada v sami bližini meje z namenom, da ustavijo nasprotnikove izvidniške enote oziroma sprožijo preplah ob napadu glavnih sil«. Primarni obrambni pas je služil kot resna črta obrambe, ki je prostorsko izkoriščala lastnosti reliefa. V tej luči lahko trdimo, da je bila večnamenskost protitankovskih zidov namerna, saj to sovпада s siceršnjim razumevanjem posegov v prostor.

Nekoliko v zaledju je bil umeščen sekundarni obrambni ali glavni pas (Habrnál s sodelavci, 2005), ki je potekal pod slemenom Žirovskega vrha, tj. od meje z občino Škofja Loka na severu do meje z občino Logatec na jugu. Obe, primarna in sekundarna obrambne črta se nadaljujeta severno in južno onkraj občinskih meja. Obrambni sistem ni bil zgrajen v celoti.

3. POPLAVNA NEVARNOST

Območje Žirovske kotline in naselje Žiri sta poplavno ogrožena (Komac, Natek in Zorn, 2008) (slika 3). Največja znana poplava je bila na območju Žirov leta 1926 (Kaj se ... 1926, 3; Strahote ... 1926, 355; Žirov ni več ... 1926, 3–4; slika 2). 27. in 28. septembra 1926 (slika 4) je bilo zgolj v Poljanski dolini poplavljenih skoraj 600 ha zemljišč; najhuje je bilo v Žireh, ki so ostale brez 13 stanovanjskih objektov, v vsej Poljanski dolini pa je bilo uničenih 19 stanovanjskih objektov, 18 gospodarskih poslopij, številne žage, mlini in mostovi, z naplavinami pa so bile prekrite ali drugače poškodovane prometnice in obdelovalna

Slika 1: Protitankovski zid, ki prečka dolino vodotoka Sovre. Zid, ki je danes močno poraščen, je imel dvojno vlogo, saj je ščitil tudi pred poplavno nevarnostjo Sovre. (ARHIV AVTORJEV, 20. 8. 2021)

Slika 2: Poplava v Žireh (27.–28. september 1926) (Kaj se ... 1926, 3). ŠTEFAN MLAKAR.

zemljišča (Orožen Adamič in Kolbezen, 1991). Milan Gregorčič, tedaj zdravnik v Gorenji vasi, se je posledic poplav spominjal takole (Gregorčič, 1975: 267): »Cesta proti Žirem je na treh mestih po dolgem zdrsula v globino, cesto v Sovodenj pa je od trebijskega mostu do Fužin do hriba odplavilo. Povsod so bili neprehodni zemeljski plazovi. Na Selu je cesto zasul zemeljski plaz, ki je prinesel celo gozdno parcelo z bukvami vred in pokrtil Brezarjevo hišo z gospodarskim poslopjem vred. Na mnogih krajih so bili na cesti veliki zemeljski plazovi, posebno velik je bil plaz v Srednji vasi, ki je onemogočal vsak promet. V Gorenji vasi je zamašilo tako imenovano Babnikovo grapo, da je potem nanese več metrov na visoko zemlje in kamenja«. Moč reke je bila tako silovita, da je kljub manjši količini dežja v Selški dolini, Selški Sori »zaprla odtok in je bil zato poškodovan Suški most« čeznjo (Planina, 1961: 73). Ravni poplave uradno niso zabeležili. Obseg poplav sta leta 1984 kartografsko rekonstruirala Orožen Adamič in Kolbezen (1984). Rekonstrukcijo sta na podlagi foto-grafskega gradiva izrisala ročno.

Poglavitna povzročitelja poplav sta vodotoka Sovra in Račeva. Račeva je desni pritok Sovre v samem naselju Žiri. Po vstopu v Poljansko dolino se Sovra preimenuje v Poljansko Soro. Reko so na odseku skozi Žiri v osemdesetih letih prejšnjega stoletja regulirali.

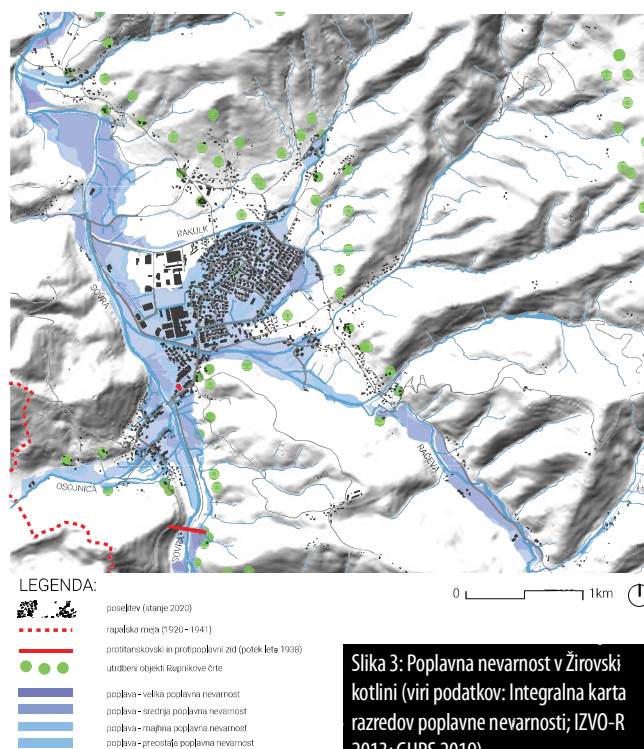
V zadnjih desetletjih je za potrebe širitve in spremembe cestne infrastrukture ter s tem povezanega zagotavljanja poplavne varnosti nastalo več hidravlično-hidroloških študij: Hidrološko hidravlično poročilo – obvoznica Žiri Logaška cesta–Selo pri Žireh (VGP 2011), Sora – koncept ureditve povodja: hidrologija (VGI, 1993), Izdelava kart razredov poplavne in erozijske nevarnosti za obstoječe in načrtovano stanje izgradnje obvoznice Žiri (IZVO-R, 2013).

4. PROTIPLOPLAVNI OBJEKTI RUPNIKOVE ČRTE

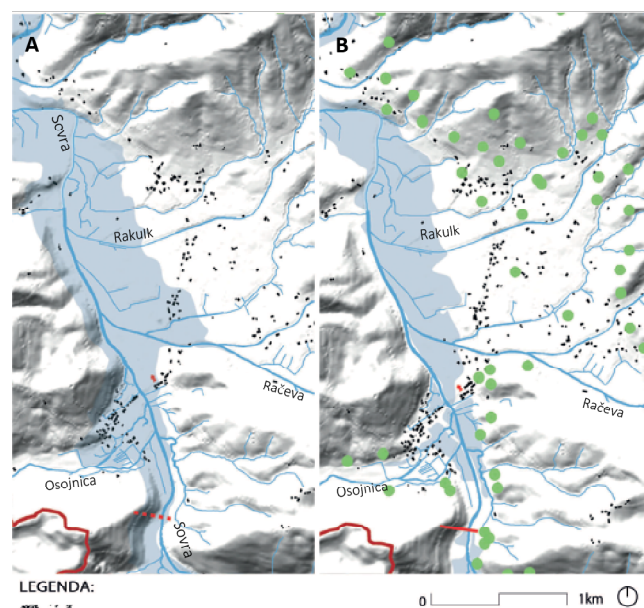
Na območju poplavne nevarnosti so bili prepoznani trije protitankovski zidovi armiranobetonske konstrukcije. Po pričevanju Pavline Treven (Treven, 2018) je bil njihov osnovni namen oviranje morebitnega italijanskega preboja. Intervjuvanka pa je prav tako namignila na njihovo protipoplavno vlogo. Zidovi so bili v prostor umeščeni prečno, tj. prek hudourniških vodotokov Sovre, Žirovnice in Črne. Umeščeni so bili v spodnje dele dolin (slika 5). Kot kaže hidrološka študija iz leta 2013 (Udovč, 2013), ko se je v Žireh za potrebe izgradnje obvoznice ocenjevala poplavna in erozijska nevarnost, protitankovski zid v dolini Sovre še vedno opravlja protipoplavno funkcijo, čeprav ni vzdrževan. Iz poplavne simulacije na sliki 3 je razvidno, da zid na desnem bregu zadrži vode Sovre s hudourniški pritoki ter tako prepreči poplavljanje v samem naselju, kar je ugotovila tudi omenjena hidrološka študija. Slika 4 pa primerja poplavo iz leta 1926, ko še ni bilo protitankovsko-protipoplavnega zidu (levo) in simulacijo te poplave, če bi takrat zid že stal (desno).

Slika 5 prikazuje položaje utrjenih objektov Rupnikove linije. Z rdečo barvo so označeni objekti, ki so bili odkriti v okviru raziskave, med temi so tudi protitankovsko-protipoplavni zidovi. Slika prikazuje tudi spremembo trase cestne povezave Žiri–Logatec. S črtkano črto je prikazana nova, sedanja trasa, s polno črto pa predhodna.

Poplave, ki so v zadnjem desetletju ogrozile poseljeni del Žirovske kotline, niso pravi kazalnik protipoplavne vloge in učinkovitosti protitankovsko-protipoplavni zidovi. Ti svojo protipoplavno vlogo opravljajo, a so tu drugi dejavniki, ki vplivajo na slabšo poplavno varnost, tj. neustrezno urejanje strug in urbanizacija poplavnih območij.

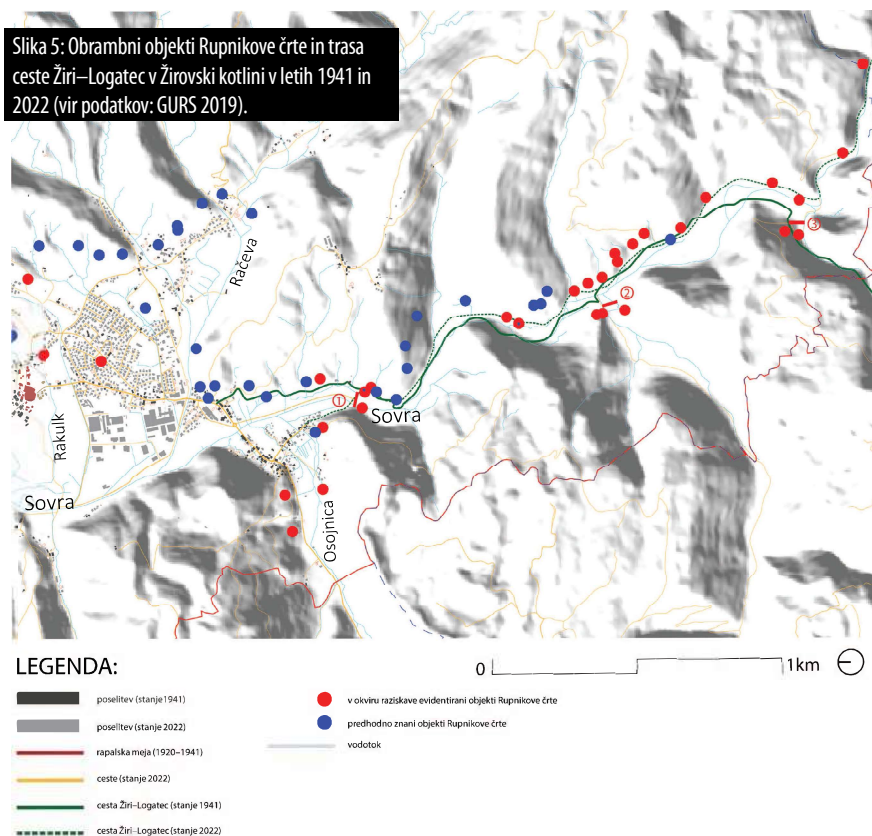
Slika 3: Poplavna nevarnost v Žirovski kotlini (vir podatkov: Integralna karta razredov poplavne nevarnosti; IZVO-R 2013; GURS 2019).

Slika 4: (A) Poplava leta 1926 v Žirovski kotlini, ko še ni bilo protitankovsko-protipoplavnega zidu in (B) simulacija poplave iz leta 1926, če bi zid že stal (vir podatkov: GURS 2019).

5. SKLEP

S pomočjo pričevanj domačinov (na primer Treven, 2018) smo prepoznali grajene objekte, katerih vloga v prostoru ni bila več poznana. Pokazalo se je, da so bili objekti, sicer oblikovani in umeščeni kot protitankovski armiranobetonski zidovi, hkrati tudi protipoplavni objekti. Pokazalo se je tudi, da so prve linije Rupnikovega sistema obrambe umeščene nad raven stoletnih voda. Poleg tega je bila v sklopu gradnje obrambnega sistema vzdolž vodotoka Sovra v celoti spremenjena trasa ceste (slika 5), ki je povezovala Logatec z Žirovsko kotlino. Tudi trasa te ceste je upoštevala poplavno nevarnost, saj je bila predhodna cesta

speljana znotraj poplavnega območja Sovre. Graditelji tako kompleksnega in obširnega obrambnega sistema so se očitno zavedali poplavne nevarnosti in jo upoštevali tako pri gradnji infrastrukture kot tudi utrdbenih objektov samih. Podobno ugotavlja tudi Marković (1995) glede umeščanju bunkerjev, ki so tvorili dolinski sistem prve obrambne linije, saj naj bi tudi pri njihovem umeščanju upoštevali poplavno nevarnost. Predstavljeni protitankovski zidovi so imeli jasno protipoplavno vlogo, ki opravljajo še danes.

Zahvala:

Prispevek temelji na raziskovalnem projektu Rapalska meja: četrto stoletje obstoja in stoletje dediščine ter spomina (J6-3124), ki ga financira Javna agencija za nanostvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

6 Viri in literatura

Bizjak, M. (2016). *Italijanski obrambni načrti proti Kraljevini SHS/Kraljevini Jugoslaviji in gradnja utrjenega obrambnega pasu na italijanski vzhodni meji (Rateče–Reka), 1927–1941*. [Doctoral dissertation, Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem].

Gregorčič, M. (1975). Poplave v Poljanski dolini. *Loški razgledi*, 22(1).

Grom, J. P. (2022). *Vpliv utrdbenih sistemov rapalske meje na razvoj prostora*. [Doctoral dissertation, Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani].

Grom, J. P., & Štukovnik, P. (2018). Sektorska delitev obrambnih sistemov rapalske meje in odkrivanje obsega sistema utrdb Rupnikove linije v prostoru. *Igra ustvarjalnosti*, 6, 30–40. <https://doi.org/10.15292/IU-CG.2018.06.030-040>

Habrňal, M., Čermák, L., Gregar, O., Marković, Z., & Zelenko, A. (2005). *Rupnikova črta in druge jugoslovanske utrbe iz obdobja 1926–1941*. Dvůr Králové nad Labem.

IZVO-R. (2013). *Izdelava kart razredov poplavne in erozijske nevarnosti za obstoječe in načrtovano stanje izgradnje obvoznice Žiri* (Elaborat št. F65-FR/13). IZVO-R d.o.o.

Kaj se godi doma. (1926, October 3). *Slovenec*, 54(226).

Komac, B., Natek, K., & Zorn, M. (2008). Geografski vidiki poplav v Sloveniji. *Geografija Slovenije*, 20. <https://doi.org/10.3986/9789612545451>

Marković, Z. (1995). *Vojska Kraljevine Jugoslavije in utrjevanje zahodne meje na Slovenskem: 1937–1941*. [Diploma thesis, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani].

Mikša, P., & Zorn, M. (2018). Rapalska meja: četrto stoletje obstoja in stoletje dediščine. In *Nečakov zbornik: procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja*.

Orožan Adamič, M., & Kolbezen, M. (1984). Neurja in poplave Poljanske Sore v letu 1982. *Geografski zbornik*, 23.

Planina, F. (1961). Reka Sora, njeno porečje in njen režim. *Loški razgledi*, 8(1).

Strahote iz zadnje povodnji v Sloveniji. (1926, October 17). *Ilustrirani Slovenec*, 2(42).

Treven, P. (2018). Pričevanje Pavline Treven. Intervjuval Janez P. Grom. [Oral source].

Udovč, M. (2013). *Izdelava kart razredov poplavne in erozijske nevarnosti za obstoječe in načrtovano stanje izgradnje obvoznice Žiri*. IZVO-R d.o.o.

VGI. (1993). *Sora – koncept ureditve povodja 2: hidrologija (C-32)*.

VGP. (2011). *Hidrološko hidravlično poročilo: Obvoznica Žiri Logaška cesta–Selo pri Žireh* (Elaborat št. 64-H/10). VGP Projekt d.o.o.

Žirov ni več – Polhograjska kotlina jezero in puščava. (1926, September 30). *Jutro*, 7(225).

Žorž, G. (2016). *Varovanje rapalske meje in vojaška navzočnost na območju XI. Armadnega zbora*. [Master's thesis, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani].